

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXXIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 43

STATE ORDER
SOVEREIGNTY IN THE ERA
OF GLOBALIZATION

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON FEBRUARY 8TH AND 9TH, 2019

Accepted for publication at the 2nd electronic meeting of the Department of Social Sciences, held on June 25th, 2019, after being reviewed by academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

EDITOR

academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 43

ДРЖАВНИ ПОРЕДАК СУВЕРЕНИТЕТ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА СИМПОЗИЈУМА
ОДРЖАНОГ 8. И 9. ФЕБРУАРА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II електронском скупу
Одељења друштвених наука, одржаном 25. јуна 2019. године
на основу реферата академика Косте Чавошког и Александра Костића

УРЕДНИК

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Невена Ђурђевић

Фотографија на корицама
А. Димиријевић / РАС Србија

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-837-2

Штампа
Планета принт, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 13 | Реч Владимира С. Костића,
председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Коста Чавошки, *Поредак и сувереност*
- 25 | Драган Симеуновић, *Суверенитет као проблем у
времену глобализације*
- 47 | Јован Бабић, *Краљевства и царства: прилози анализи односа
између глобализације и суверенитета*
- 65 | Слободан П. Орловић, *Српски уставни поредак на размеђу
теоријоричног и практичног и права на самоопредељење*
- 87 | Владимир Н. Цветковић, *Државна сувереност и/или
национална безбедност (екстерне и интерне функције
концепта суверености)*
- 125 | Рајко Кузмановић, *Босна и Херцеговина – држава са
ограниченим суверенитетом*
- 135 | Миша Ђурковић, *Судска диктатура као инструмент
обновљене монроове доктрине*
- 157 | Будимир Кошутић, *Енџелс о немачкој суверености и
евројској безбедности*
- 187 | Горан Марковић, *Нормативно и стварно у теорији
народног суверенитета*
- 211 | Ирена Пејић, *Уставостворна власт у времену глобализације*
- 227 | Владан Петров, *Устав данас – шта је остало од
суверености уставостворца?*
- 243 | Тијана Шурлан, *Интернационализација уставног права
најам глобализације уставног права*
- 263 | Драгана Коларић, *Ius ripiendi и суверенитет државе
у време глобализације*
- 309 | Јован Ђирић, *Европски суд за људска права и глобализација*
- 329 | Тамаш Корхеџ, *Суверенитет, националне државе, националне
мањине, глобализација – Мађарска, Мађари у Србији, Србија*
- 355 | Борис Кривокапић, *Државна сувереност и међународно право
у ери глобализације*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Државни поредак: сувереност у времену глобализације“ који је одржан 8. и 9. фебруара 2019. године у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука САНУ. Овај скуп је последњи у низу од пет скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који захвата кључне области од стратешког значаја за свако уређено и просперитетно друштво. Претходни скупови и пратећи зборници, посвећени образовању, науци, култури и економији, заједно са овим скупом представљају целину која сведочи о томе како је део српске елите видео и разумео ове области и која је решења предлагао за проблеме са којима се оне данас суочавају. Самим тим, зборници произашли из ових скупова могу да се схвате и као својеврсно сведочанство о Србији на почетку XXI века.

Циклус ће већ следеће године бити поновљен истим редоследом области, чиме ће се, уколико успе да одржи континуитет, добити увид у промене не само у поменутих областима у распону од пет година већ и слика о временској динамици тих промена из којих би се могло наслутити да ли је реч о осмишљеном правцу њиховог развоја или, пак, о несистематском и хаотичном лутању без јасно постављених дугорочних циљева.

Сада, када је први круг овог циклуса завршен, јасно се указује међусобна повезаност области које су у њему разматране. Није могуће говорити о култури и науци без образовања, нити је могуће о овим областима говорити без економске компоненте. Најзад, оно што све ове области обједињује је, у добром и лошем смислу, оквир државе без којих оне не могу да буду уређене на ефикасан начин, нити је могућа њихова продуктивна комплементарност. Имајући ово у виду, чини се да је овај последњи скуп који је посвећен државном поретку, са нагласком на суверенитет у времену глобализације, сажео и јасно артикулисао већину проблема који су констатовани на претходним скуповима.

Садашње време је, као што се често наглашава, време транзиције. При том се у највећем броју случајева има у виду транзиција из једног друштвеног и економског система у други, кроз који су пролазиле

и пролазе земље Источне Европе. Ово јесте време транзиције али, рекао бих, време глобалне цивилизацијске транзиције која није географски одређена, нити ју је могуће свести на економске и уско политичке промене. Налазимо се пред завршетком једне епохе чији су трагови и даље у нашем сећању али новонастало окружење их више не препознаје. Налазимо се пред знацима нове епохе чије обресе назиремо, али их не разумемо. Променама су захваћени не само свакодневни живот већ и вредносни систем, однос према традицији, разумевање историје, однос према држави и њеном суверенитету. Доскорашњи цивилизацијски оквир је радикално напуштен, а нови још није створен. Налазимо се у „ничијем“ простору са нејасним координатама, у скраћеном временском хоризонту у коме су сви обрасци традиционалног понашања, вредновања и односа релативизовани. Укратко, налазимо се у нестабилној тачки пресека различитих историјских, економских, вредносних и технолошких вектора чије нам путање нису довољно јасне.

Иако није експлицитно на овај начин, стање описано у претходном параграфу било је могуће уочити и на досадашњим скуповима. Тако је, на пример, скуп посвећен образовању указао на упадљиве нејасноће када су у питању циљеви образовања у Србији, уз јасне закључке да смо сведоци деградације образовних стандарда. То је, међутим, тек део шире слике глобалних промена не само код нас, већ и у свету. Скуп посвећен науци показао је несналажење и неразумевanje глобалног положаја науке и њене суштинске повезаности са образовањем, али и са ширим геостратешким контекстом у коме се она схвата инструментално, са јасним политичким импликацијама поткрепљеним знатним финансијским средствима. Скуп на коме су размотрени проблеми културе у Србији, иако је његов фокус био на идентитетским аспектима културе, остао је, чини се, недоречен не само због тога што не постоји јасна свест о значају културе у поменутиим глобалним превирањима већ и због саме природе ове области чије су границе флуидне, а сам појам недовољно прецизно одређен. Најзад, на скупу посвећеном економији разматрани су проблеми запослености у Србији са јасним знацима радикалних промена на глобалном тржишту рада. Био је то скуп који је, чини се, најјасније указао на глобалне промене које су у току, са последицама које ће захваљујући новим технологијама у непосредној будућности у потпуности изменити цивилизацијски контекст.

Ако је претходна констатација о томе да се налазимо у транзицији епоха тачна, онда је разумљива симултаност промена у областима образовања, науке, културе и економије, са једне стране, и релативизација концепта државе са друге стране. Традиционално схваћена држава је

оквир у коме се у пресеку јавних интереса одређене заједнице формулише не само дневна и дугорочна политика у ужем смислу те речи, већ и све њене пратеће компоненте као што су образовање, наука, култура и економија, али и вредносни систем. Релативизацијом појма државе, а пре свега њеног суверенитета, нестају јасно омеђене границе интереса једне заједнице који се, често индукованом конфузијом, представљају као превазиђени, ретроградни и штетни по саму заједницу. Имајући то у виду, постаје јасније несналажење у свим сферама јавног интереса јер он сам постаје нејасан.

Ипак, глобализација је неизбежан процес јер је технолошки напредак укинуо просторне и временске границе. Све се наизглед одиграва у садашњем тренутку, без обзира на географске координате, што је новина коју досадашња историја не познаје. У таквом окружењу проток капитала, слободна тржишта, укидање свих могућих баријера, широко културно прожимање и тренутна комуникација изгледају као неслућени цивилизацијски напредак. И заиста, из такве перспективе државни суверенитет се чини анахроним и непотребним. Али, то је заблуда далеко опаснија од многих заблуда којима у ближој и даљој прошлости нисмо одолели. Не постоји слободан проток капитала, не постоје универзално слободна тржишта, а културно прожимање је најчешће једносмерно и неретко наметнуто. Наводне предности глобализације инструментализоване су непроменљивом суштином политичког и геостратешког деловања које је мотивисано интересима крупног капитала. Отуда не треба да нас изненади ако се прети санкцијама државама које у свом интересу ограничавају тржиште великим светским компанијама или постављају услове којим бране своје уже и шире интересе.

Релативизацијом појма државног суверенитета ствара се псеудо-правни оквир за несметани продор на циљана тржишта, али и могућност меког или тврдог усмеравања њиховог унутрашњег устројства у кључним сегментима који су били предмет претходних скупова у оквиру овог циклуса. Стога, када је реч о Србији, не треба да чуди драстична деградација образовања, одвраћање од фундаменталних истраживања у науци и усмеравање на практичне технолошке иновације, одсуство дугорочне стратегије у култури и систематско затирање уставна културе, деиндустријализација и довођење „страних инвеститора“ чији профит не остаје у земљи итд.

Радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику, иако сви обрађују проблеме суверенитета у времену глобализације, могу се поделити у две тематске целине. У првој се разматрају политички и геостратешки аспекти, док је друга целина посвећена правним аспектима

суверенитета и глобализације. Тиме шеснаест радова који чине овај зборник у великој мери покрива такорећи све аспекте проблема државног суверенитета и његове угрожености глобализацијом.

Желео бих, на крају, да се захвалим свим учесницима који су својим излагањима допринели да овај скуп, а самим тим и овај зборник, добију јасан тематски фокус. Организатори скупа дугују посебну захвалност проф. Ратку Марковићу на драгоценим сугестијама када је реч о избору појединих проблема које би скуп требало да обухвати. Најзад, овом приликом желим да се захвалим проф. Драгану Симеуновићу без чијег ентузијазма и несебичне помоћи организација овог скупа не би била могућа.

Александар Костић

РЕЧ ВЛАДИМИРА С. КОСТИЋА
ПРЕДСЕДНИКА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Поштовани председниче Академије наука и уметности Републике Српске, поштовани часници и чланови Српске академије наука и уметности (САНУ), поштовани учесници овога скупа, госпође и господо, данашњи скуп је сам по себи кристално јасан. Имате наслове, имате предаваче: међутим, иза овог скупа крије се једна мала прослава, рекао бих један мали успех, или још боље успех амбициозне жеље која је пре шест, седам година (а сведок сам тог пута од самог почетка) започела у једном одбору Одељења друштвених наука. Идеја је била једноставна: САНУ има обавезу да буде присутна у сагледавању актуелног, савременог тренутка у различитим областима нашег живота. Примерено, јер смо дефинисани као највиша установа у области науке и културе, али се границе које би дефинисале те велике области заправо прилично преплићу, оне су некада нејасне, а једне без других дефинитивно не могу. И тада је била идеја да се направи први циклус, заправо нешто што би се сваке године одиграло у оквиру циклуса, чули сте од академика Александра Костића о чему се ради, који би обухватио пет великих области, и то овим редом: образовање, наука, култура, економија и државни поредак, са извесним фокусима у свакој од ових области, наравно.

Да ли смо када смо циклус започели са темом образовања веровали да ћемо успети? Да будемо искрени, постојала је између конференција посвећених образовању и науци једна латенца од преко годину дана. Тада се јавио мали црв сумње да ћемо негде посустати, јер је прилично тешко координисати све оне који су у овом науку учествовали; међутим, некако смо се тргли, састанци су се одржавали после тога један за другим и за сваком од конференција, што сматрам посебно значајним, остали су писани трагови. И ми данашњим, односно и сутрашњим скупом заправо затварамо први круг, први циклус. Свих пет тема је обрађено. Али, обрађено је само у првој итерацији. Идеја је заправо да ми наставимо без икакве паузе и да се поново, после пет година, вратимо на тему образовања, па потом науке, и тако редом, остављајући и даље писане трагове шта су неки мислећи људи у Србији сагледавали када су у питању ови заиста кључни аспекти живота наше заједнице.

Друго питање које се овде поставља је да ли је Академија била у стању да сама изнесе овакав подухват? Не, није. И то САНУ од самог почетка није ни крила. Академија то може да уради само уз помоћ озбиљних људи који се овим проблематикама баве и који о њима знају врло често и више од нас, односно наших чланова који су у блиским областима. Према томе, понудили смо простор да људи који одређене проблеме разумеју, о томе проговоре. Ово што изговарам може се проверити по списковима предавача. Други предуслов који смо поставили је да они који учествују у тим симпозијумима не буду нужни истомишљеници. Због чега би се истомишљеници окупљали, једни другима говорили оно у чему се међусобно слажу и због чега се међусобно препознају? Покушали смо да успоставимо једну просвећенију форму дијалога и један од комплимената организаторима ових скупова, ако могу ја да га дам као човек који је чак и од извесних учесника овог симпозијума дефинисан као „тек медицинар“, је да су и дијалози након предавања остали записани – да се ауторизују и да се види шта су људи који знају о чему говоре (а мислим да свако ко данас и сутра учествује зна о чему говори) изrekli у САНУ, где се нису слагали, где су биле евентуалне границе одређених неспоразума и како су они превазилажени. Мислим да је и то лековито за наше друштво – дијалог је очито могућ, без међусобног вређања и унижавања. Ја сам почео да губим наду да је тако нешто могуће, али на вама је да докажете да то јесте и да је ово само моја старачка мрзовоља.

Госпође и господо, за ову врсту ваше активности најтоплије вам се захваљујемо, јер помажете не само Академију, већ и ширу заједницу у разумевању кључних проблема. Ја вам се, кажем, захваљујем, али вас и уверавам да, без обзира шта ће бити у будућности, ова идеја остаје једна од кључних активности Академије, јер на тај начин ми још увек имамо неку врсту непрекинуте пупчане врпце са реалношћу. И на овоме ће сви који се будемо и ако се будемо питали, истрајавати. Организаторима честитам на свему што се овде данас догађа, али указујем да је и раније било неколико кључних састанака у САНУ. Ти састанци су имали за циљ да покушају да предвиде шта то будућност доноси свима нама? Нажалост, није било много заинтересованих. Када смо пак правили скупове о историјским интригама, међусобним сукобима, о причама које су биле увек на изванредан начин повезане са историјским тајнама и сенкама, сала је готово по правилу била испуњена. Негде смо колективно престали да будемо способни да се суочавамо са кључним питањима и проблемима и да о њима озбиљно разговарамо. Стога, ово што ви данас радите и што су радили ваши претходници у прве четири теме, рекао бих да има неку врсту пионирског значаја. И за друштво у целини, и за саму САНУ, посебно.

УСТАВ ДАНАС – ШТА ЈЕ ОСТАЛО ОД СУВЕРЕНОСТИ УСТАВОТВОРЦА?

Владан Петров

*Универзитет у Београду, Правни факултет
Уставни суд Републике Србије*

Сажетак. У овом раду аутор одговара на питање да ли су савремени процеси глобализације, интернационализације, регионализације и сл. утицали на промену природе и кључних обележја уставотворне власти као традиционално највишег правно-политичког израза модерне националне државе. Он најпре преиспитује три класична појма устава – нормативни, политички и социолошки. Потом, он анализира различита значења појма, односно концепта суверености. Напоследку, аутор одговара зашто сматра да се природа и суштинска обележја националне уставотворне власти нису променили. Своја теоријска запажања у раду местимично примењује на Републику Србију и њен однос према тзв. Републици Косово.

Кључне речи: устав, сувереност, уставотворна власт, спољна ограничења уставотворне власти, унутрашња ограничења уставотворне власти

1. Увод

У овом раду нећемо се превише бавити појмом устава и оним што је с њим у вези, попут класичних и модерних дефиниција устава, његових обележја, модела и функција.¹ Пажњу ћемо посветити могућој потреби за редефинисањем уставотворне власти која, традиционално сматрана сувереном, у последњих неколико деценија, као да доживљава извесни преображај. Да ли је и даље научно оправдано и исправно говорити о уставотворној власти као изворној и правно неограниченој власти (суверене) државе? Да ли је уставотворна власт једна и да ли припада искључиво држави или је наступио „плурализам уставотворних власти“, имајући у виду савремене процесе глобализације и интернационализације?

Ово су само нека од сложених питања на која одговоре покушавају да дају савремени аутори уставног и међународног права. Стога би било преамбициозно очекивати да у раду овог формата дубље уђемо у суштину проблема. Циљ нам је да поставимо питања, што се у домаћој литератури, када је реч о овој области, ретко и спорадично чини, и да понудимо могуће смернице за одговоре на њих.

1 Вид. Дарко Симовић, Владан Петров, *Уставно право*, Београд 2018, 17–33.

Професор Ратко Марковић пише: „Устав више није исто што је био у XIX веку, чак и пре ових светских и европских интеграција држава. Он је престао бити правни Херкулес, какав је у националном правном систему био национални устав. Далеко од тога да је он постао Давид, али је, уместо њега, врх правног система запосео нови Голијат“.² Бар два се питања у вези с овом тврдњом могу поставити. Прво, да ли је устав икада био Голијат у правном поретку, па престао да буде или је он то био само у класичној уставној теорији, произишлој из концепта модерне националне државе и тековина великих грађанских револуција? Друго, ако је био Голијат, који су то правни, а не фактички, чиниоци утицали на промену његовог положаја у правном поретку? Ово стога што уставни правници, по нашем дубоком уверењу, треба да се баве правним појмовима и концептима, а фактичким питањима само у функцији објашњења ових појмова и концепата. То присталице „нове уставне реалности“ у нас, не разумеју или пре неће да разумеју. Стога ће они рећи да држава са правним обележјима државности као што је Србија нема сувереност на Косову и Метохији (у даљем тексту: КиМ, В. П.), а да сувереност *de facto* има ентитет, који је, речима Милована Миловановића с краја деветнаестог века, попут „хусарског удружења“.³ Косово је признато од дела међународне заједнице као држава и има устав.⁴ Стога, према њима, правно стање треба ускладити с фактичким. Иако овакво становиште сматрамо темељно погрешним, постојање једног таквог ентитета као што је Косово, његовог квазидржавног и квазиуставотворног капацитета израженог и у квазиуставу,⁵ и континуирано кршење основних демократских начела и вредности, људских права и слобода, толерисано од једног дела међународне заједнице (САД и ЕУ), потврђује дубоку кризу европског конституционализма, који почива на универзално прихваћеним тековинама нацио-

2 Ратко Марковић, „Ка будућем Уставу Србије“, *Српска политичка мисао*, посебно издање, 2017, 264.

3 Миловановић је под „хусарским удружењем“ подразумевао: „...удружење, које би успело да се стално утврди, стално на једном земљишту и које по својој природи има чврсту и дисциплиновану организацију. Такво удружење нико данас не би признао као државу, јер би циљ његов био да вређа право других држава“. Милован Миловановић, *Државно право и друге уставноправне ситуације*, Београд 1997, 59.

4 Устав Косова је 9. априла 2008. године „ратификовала“ Скупштина тзв. Републике Косово, без икакве претходне расправе, пошто је претходно нацрт Устава израдила једна уставна комисија и тај акт потписао председник тзв. Републике Косово 7. априла 2008. године.

5 Венецијанска комисија, као саветодавно тело Савета Европе за уставна питања, никада се није огласила мишљењем ни о нацрту ни о коначном тексту Устава Косова.

налне уставности. У таквом амбијенту, сасвим је логично да „ничу“ текстови који покушавају да оправдају наопаке појаве и процесе тезом о превазилажењу „традиционалног“ поимања устава, суверености и уставотворне власти.

Ово је *доба њреисцййивања*, али свакако не и доба одбацивања класичних појмова уставног права без којих се савремена држава и савремена политичка заједница уопште не могу замислити.

2. Појам устава данас

Класична теорија уставног права XIX века одредила је појам устава. До тада ово питање се није постављало, јер није било устава. Било је идеје о уставу и уставности још у старом веку, али тек крајем XVIII доносе се први модерни писани уставни у формалном смислу. „Модерна национална држава била је предуслов модерних устава. Раније политичке заједнице су имале законе, чак и основне законе који су се односили на носиоце власти, али не и устав“.⁶

Једну од најбољих дефиниција устава садржи француска Декларација права човека и грађанина из 1789: „Свако друштво у којем није обезбеђена гаранција права, нити утврђена подела власти, нема уопште устав“ (члан 16). У садржинском смислу, она је обухватила све што треба и ништа преко тога. Материју устава чине правила која уређују и ограничавају највишу власт (подела власти) и гаранције остваривања и заштите људских индивидуалних и колективних права (друштво). Ова дефиниција погодна је и због тога што, ако хоћемо, појам устава можемо да проширимо и на заједнице или организације које нису држава. Јасно је да из овакве могућности произлази опасност да разводнимо појам устава, чак и да, у извесном смислу, доведемо у питање супрематију устава као његово суштинско својство које се непосредно изводи из суверености државе, односно државне власти. Јасно је и да овакво одређење устава омогућава да се етатистичко поимање устава редефинише у духу нових процеса и тенденција на глобалном нивоу, а да његова суштина остане непромењена.

Класична теорија уставног права изнедрила је, у основи, три појма устава – нормативни, политички и социолошки. *Нормативни појам устава* полази од устава као скупа норми. Прави се разлика између устава у формалном смислу и устава у материјалном смислу. Први је највиши општи правни акт или писани општи правни акт најјаче правне снаге. Он је дело уставотворне власти у формалном смислу. Дакле, њега

6 Dieter Grimm, „Types of constitutions“, *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* (ed. M. Rosenfeld, A. Sajó), Oxford 2012, 130.

доноси обичан законодавни орган по сложенијој процедури од законодавне или посебан уставотворни орган чији је то, по правилу, једини задатак (после тога се овај орган, који се најчешће назива уставотворна скупштина, распушта или наставља да ради као обична законодавна скупштина). Устав у материјалном смислу се односи на сва правила која уређују основе државног и друштвеног уређења једне земље. То су правна правила садржана у формалном уставу, али и у законима уставног карактера (о влади, парламенту, шефу државе; изборни закони итд.). Одлуке уставних судова којима се неуставни закони стављају ван снаге могу се у неким својим деловима сматрати уставом у материјалном смислу. Поред правних, неправна правила, попут уставних обичаја и конвенција, чине устав у материјалном смислу. Ово разликовање устава у формалном и устава у материјалном смислу настало је из потребе да се особеном, енглеском уставу обезбеди статус устава.⁷ Данас је ово разликовање општеприхваћено и њему се не поклања велика пажња. Могло би се рећи да је устав у формалном смислу уставна норма, а устав у материјалном, уставни живот. Између њих увек постоји извесна напетост. Из тог односа, у другој половини XIX века, Фердинанд Ласал је извео разликовање између писаног и стварног устава. Писани устав је лист хартије, а стварни реални однос сила у једном друштву. Писани устав вреди у мери у којој одговара стварном уставу и повратно утиче на њега. Тако је добијен *социолошки појам устава*. Савремену уставност, чак и данас, обележава велики број формалних писаних устава који не одговарају стварном уставу. То су „симболички“, а не „реални“ или „живи“ уставни.⁸

Политички појам устава почива на појму конституционализма као „процесу делотворног ограничавања државне власти у интересу слободе“ (Карл Фридрих). Премда је први циклус у развоју писане уставности заснован на начелу поделе власти у циљу њене конституционализације, политички појам устава, или устав у политичком смислу, теоријски су тек обликовали писци друге половине XX века, Карл Фридрих и Карл Левенштајн. Устав у политичком смислу обухвата хоризонталну и вертикалну поделу власти, гаранције људских права, рационалан поступак промене устава итд.⁹

Три теоријска појма устава нису ништо друго до три погледа на исту појаву. Нормативни појам обраћа пажњу на уставну норму, политички на циљ устава и уставности, а социолошки се односи на примену и поштовање формалног устава.

7 Вид. Владан Петров, *Енглески устав*, Београд 2007, 23–54.

8 Вид. David A. Strauss, *The Living Constitution*, Oxford 2010.

9 Вид. Ратко Марковић, *Уставно право*, Београд 2017, 38–39.

У сваком случају, класична теорија уставног права XIX и XX века није узимала у разматрање појаву у настанку, која се убрзано развија после Другог светског рата, и коју ћемо, крајње уопштено, назвати „интернационализацијом“. Процес интернационализације има своје правно утемељење у Повељи УН из 1945. Са Повељом, поредак успостављен још Вестфалским уговором из 1648. улази у нову фазу. „Од оснивања УН ниједна држава чланица није више суверена као што су државе биле у вестфалском поретку. Сад постоји јавна власт изнад њих“.¹⁰ Можда је ова тврдња Дитера Грима донекле претерана. Међународноправни поредак који почива на Повељи УН до данас није доказао капацитет за конституционализацију, односно за обезбеђење уставних циљева попут заштите људских права и ефикасне поделе власти на глобалном нивоу, али је свакако тачно да га он, бар номинално и теоријски, поседује. Тога све више постају свесни аутори из области међународног јавног права који се у последњих двадесетак година не устручавају да пишу о „међународном уставном праву“ (*international constitutional law*), које не треба мешати са упоредним уставним правом. Под међународним уставним правом подразумева се уставно право међународне заједнице (*the constitutional law of the international community*), релативно самостална дисциплина која се развија под утицајем уставних идеја и уставне праксе националних држава.¹¹ Ова дисциплина настаје као последица све чешћег „преноса овлашћења суверености“ са националног нивоа (државни органи власти) на међународни (УН, ММФ, СТО, ЕУ итд.). Тај процес је двосмеран. Он води ка *интернационализацији уставног права*, нарочито у области људских права, али и другде, и ка *конституционализацији међународног права*. Тај процес је једини прави и правни изазов класичној концепцији устава, суверености и националне уставотворне власти. Процес глобализације, који је највећим делом настао после слома реал-социјализма, као последица униполарности света, је чисто политичке природе и једино се може одредити као политичко ограничење суверености држава и националних уставотвораца.

Промене које су условиле да се, у извесној мери, замагли разлика између међународног јавног права и уставног права, као и да се о Повељи УН говори као о својеврсном уставу међународне заједнице,¹² наводе на размишљања о томе колико је класични појам устава примењив у новим условима. Сасвим су легитимна питања: да ли се о

10 D. Grimm, 130.

11 Bardo Fassbender, „We the Peoples of the United Nations’ Constituent Power and Constitutional Form in International Law“, *The Paradox of Constitutionalism* (ed. M. Loughlin, N. Walker), Oxford 2007, 269.

12 B. Fassbender, 281–286.

уставу може говорити и на међународном плану; да ли треба правити нову поделу устава на национални и међународни устав; да ли постоји јавна власт изван и изнад државе која правно и реално ограничава сувереност државе итд.¹³

Када је о појму устава реч, нама се чини одговарајућом и даље валидном дефиниција из члана 16. Декларације права човека и грађанина. Случајно или намерно, писац ове декларације, која је одавно постала саставни део светске правне баштине и садржи темељна начела европског уставног идентитета, говори о „друштву“, а не „држави“. С друге стране, конституционализација међународноправног поретка није могућа без нормативних и стварних доказа да је подела власти и делотворна гаранција људских права у том оквиру могућа и остварива. Речником класичне уставности, устав у формалном смислу на међународном нивоу тешко је могућ и остварив, али зато је могуће идентификовати озбиљне елементе устава у материјалном смислу. Како на националном, тако и на међународном плану, нема устава у политичком смислу без конституционализма, без делотворног ограничења јавне власти и поштовања хијерархије правних норми. Очито, тешко је, готово немогуће, из данашњег угла посматрано, пронаћи елементе устава у политичком смислу ван националног, односно државног оквира. Колико год да је близу 250 година модерне уставности доказало да је устава много, а уставности и конституционализма мало, то „мало“ конституционализма, ипак, проналази се, одржава и штити на националном нивоу.¹⁴ Најзад, однос између уставне норме и стварности такав је да се о извесном степену усаглашености може говорити једино на националном нивоу. Међународноправни поредак још увек карактерише велики јаз између универзалних начела и вредности светске правде и заједништва оличених у Повељи УН, с једне, и доста скромних „оперативних“ способности, с друге стране, због којих и даље многи овом поретку одричу правни карактер. Агресија НАТО-а на СРЈ, противна не само важећим прописима међународноправног поретка, већ и елементарним начелима правне моралности, недвосмислени је доказ тачности претходне тврдње.

У сваком случају, остаје да закључимо у вези са првим питањем. Класични појам устава, који се одређује у нормативном, социолошком и политичком смислу, довољно је прилагодљив релативно промењеним околностима с краја XX и почетка XXI века. Пре би се могло рећи да је

13 D. Grimm, 131.

14 Овде под међународним нивоом подразумевамо ниво светске заједнице, а не правно деловање регионалних институција попут Европског суда за људска права, које је несумњиво од изузетног значаја, али нема глобални карактер.

новија литература донела неке термилошке „новотарије“, које се могу прихватити или не, али сама идеја устава и уставности сасвим комотно се може изразити данас, као и у претходна два века, уз помоћ класичне дефиниције устава.

3. Појам суверености данас

Као и појам устава, тако се и појам суверености везује за концепт модерне националне државе. Ипак, он је теоријски настао више од два века раније. Узима се да је Жан Боден у делу „Шест књига о републици“ (1576) први теоријски одредио сувереност као независну и највишу власт. Речима Слободана Јовановића, суверена власт је „власт која споља не зависи ни од које друге власти, а унутра је виша од сваке друге власти“.¹⁵ Ратко Марковић у последњем издању свог уџбеника уставног права на класичан начин дефинише појам суверености. „Сувереност државе је појам који се добија поређењем државе с другим политичким институцијама и он изражава однос државе с тим институцијама. Једино држава у односу према њима поседује суверену власт, што значи да једино она има супрематију над свим другим властима, над одређеним народом на одређеној територији, а да при том сама није субординирана никаквој другој власти (P. Virga). Говорити о несuverеној држави је *contradictio in adiecto*“.¹⁶ Савремени италијански конституционалиста Де Верготини, поред суверености која значи независност државе споља и супрематију државне власти изнутра, указује на још два њена битна својства. Прво је оригинарност, „будући да се држава сматра институцијом способном да саму себе оправда, те стога не потиче од других институција“.¹⁷ Друго својство суверености коју де Верготини наводи подразумева „правну могућност државе да повремено одлучује о обиму своје надлежности деловања (тзв. надлежности надлежности), као и да прихвати све потребне мере за сопствену заштиту (тзв. самогарантија).“¹⁸ Ипак, за разлику од класичног, Боденовог поимања суверености, којег очигледно прихвата и наш Марковић, Де Верготини, пишући о кризи државе и глобализацији, истиче да се суверенитет „јуче исто као и данас, никад не испољава апсолутно и могућност његовог ограничења може се признати а да се због тога он не мора оспорити“.¹⁹

15 Слободан Јовановић, *О држави – основи једне њравне теорије*, сабрана дела, том 8, Београд 1990, 138.

16 Р. Марковић, 154.

17 Đuzepe de Vergotini, *Uporedno ustavno pravo*, Београд 2015, 153.

18 *Ibid.*

19 Đ. de Vergotini, 161.

Нема сумње да појам суверености, вековима после Бодена, и даље изазива бројне недоумице и спорења. Где тражити порекло концепта као највише, недељиве и неограничене власти; ако је највиша, да ли је недељива; да ли је неограничена или је данас ограничена међународним правом; да ли је концепт суверености уопште компатибилан са владавином права или правном државом, уставним и међународним гаранцијама људских права, са појавом у XX веку нових државних органа који доводе у питање класичну трипартитну поделу власти, попут уставних судова и деловањем многих наднационалних организација и субјеката који, наизглед, правним средствима „преузимају делове“ суверености од државе? Ово су нека од питања на која се из различитих доктринарних, а пре свега идеолошко-политичких углова могу дати крајње различити одговори.²⁰

Појам суверености или, боље речено, концепција суверености има бројна значења. Вероватно и није могуће навести сва. Трагом Каре де Малбера некад и Мишела Тропера данас, издвојили бисмо четири релевантна значења за уставно право. *Прво* је сувереност као суштинско својство државе и државне власти – *сувереност* као највиша државна власт (*suprema potestas*). О том значењу суверености већ је било речи у тексту.

Друго, „сувереност“ државне функције у систему поделе власти. На пример, законодавна функција је „суверена“ у односу на извршну и судску, јер ове друге, колико год да су се десиле промене од Монетскјеовог времена, свој основ морају имати у закону, односно у објективном праву. Реч је о тзв. материјалној супрематизи законодавне власти.²¹

Треће, сувереност у смислу државног органа који поседује највишу власт у држави. У XIX веку у Француској, на пример, суверен је био парламент. Владе су биле коалиционе, по правилу врло нестабилне (владе као „сезонска роба“) и падале су у парламенту, а да често нису „живеле“ ни годину дана, а камоли пун мандат. У УК, сувереност парламента је и даље фундаментално уставно начело британског устава и поред знатних изазова у виду процеса европских интеграција и територијалних децентрализација (деволуција). У сваком случају, модерна теорија уставног права избегава да користи термин „сувереност“ у овом

20 Вид. Michel Troper, 'Sovereignty', *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* (ed. M. Rosenfeld, A. Sajo), Oxford 2012, 351.

21 Сувереност законодавне власти данас се слабо осећа, јер је у XX веку извршна власт, у парламентарном систему оличена у влади као њеном ефективном носиоцу, однела превагу, што се огледа у готово потпуном креирању законодавне политике, како кроз монопол на законодавну иницијативу, кроз учешће у другим фазама законодавног поступка, али и кроз „суверено“ одлучивање о томе када и како ће спроводити законе.

значању, из два разлога. Најпре, начелу поделе власти, које почива на равнотежи легислативе и егзекутиве и на независности судства, не одговара овакво одређивање „сувереног“ државног органа. Оно указује на ауторитарни карактер режима. Потом, модерна уставна демократија „не проналази“ суверена у једном државном органу, него у народу, односно грађанима, чиме прелазимо на четврто значење појма суверености.

У *четвртој* значењу, мисли се на носиоца или *истицулара суверености*, оног субјекта који, премда сувереност то не тражи, обезбеђује оправдање баш такве власти. Некад је то била династија, данас је то народ, нација или, све чешће, грађани. У уставноправној науци, постоји више теорија о носиоцима суверености, почев од теократских, преко легитимистичких теорија народне суверености и националне суверености, до марксистичких теорија. Остале су релевантне теорије о националној суверености и о народној суверености, иако се између њих данас не праве озбиљније разлике. Међу модерним уставима, све више је оних који прокламују да су носиоци суверености грађани. Тако и Устав Србије из 2006. (члан 2) прописује: „Сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника. – Ниједан државни орган, политичка организација, група или појединац не може присвојити сувереност од грађана, нити успоставити власт мимо слободно изражене воље грађана“.

Ни најдоследнији уставни правници не успевају да употребљавају различита значења појма суверености тако да их не мешају. То се можда најбоље види кад говоримо о антимионији уставотворне власти, која је суверена с једне стране, јер је невезана позитивним правом, а с друге, јер извире из народа и на тај начин добија своју демократску легитимизацију.²² Нико није теоријски успео да разреши ту антиномију, али се она бар привидно помирује у 21. веку већ општеприхваћеним изразом „уставна демократија“.

Дакле, морамо бити свесни различитих релевантних значења појма суверености и трудити се да их, макар у писаној речи, колико је год могуће, одвајамо једно од другог. Ово је нужно, између осталог и зато што државна сувереност не сме да „покрије“ народну сувереност. Ово се подједнако односи како на државну сувереност, која је правни појам, тако и на све фактичке „суверености“ које теже да то постану, али немају правну суштину ни демократски легитимитет. Управо ту правну суштину (утемељење на европском уставноправном идентитету) и таква демократски легитимитет (политички поредак који почива на фундаменталним демократским начелима и вредностима), нема тзв. држава

22 Вид. Martin Loughlin, „The Concept of Constituent Power“, *European Journal of Political Theory*, 13(2)/2014, 218–237.

Косово. Стога, једна таква творевина не може постати суверена правна држава ни протоком времена, ни изричитим одустајањем Србије и њених грађана од своје суверености на територији која је по Уставу Србије и Резолуцији СБ 1244 саставни део Србије. Реч је о оном елементу државе коју класична теорија не спомиње, а коју савремени аутори називају „култура, схваћена као скуп вредности које карактеришу устав“.²³ Такозвана држава Косово опстаје применом силе изнутра (носилаца косовске власти, тачније неколико људи који ту власт оличавају) и толеранцијом Запада на такво политичко и економско насиље. Чак и кад не бисмо инсистирали на култури као елементу државе, остају три класична елемента – територија, народ и (правна) власт. Да ли је територија такозваног Косова правно дефинисана, са јасно утврђеним границама? Да ли је могуће говорити о правно дефинисаном народу Косова, не улазећи у питање фактичког броја косовских Албанаца? Истина је очигледна – није. Самим тим, не може се говорити ни о идеалном елементу државе – (правној) власти кад претходна два елемента нису утврђена. Истини за вољу, Србија је својом, а претежно туђом кривицом остала без готово свих атрибута државности на територији која је по Уставу и Резолуцији 1244 њена, али зато није изгубила суверено право и обавезу да штити нарушена и угрожена људска права Срба на КиМ.

Да се вратимо општим, теоријским разматрањима појма суверености. Чини се да је од негирања, односно одбацивања суверености, много опаснија та збрка различитих значења појма суверености уз појаву израза о којима се пише, али који највећим делом имају фактички значај и дескриптивну вредност, попут *глобализације уставног права*, *транснационалног уставног права*, *светског конституционализма*, *уставног плурализма* итд. Једини процес вредан пажње из угла уставног права и права уопште јесте *интернационализација уставног права*, која, међутим, уопште није противна концепту суверености државе, већ га напротив потврђује.²⁴ Да се подсетимо појма суверености који је дао Међународни суд правде у случају Вимблдон 1923, када је као суверену

23 Ђ. de Vergotini, 144.

24 Интернационализација уставног права је релативно нов концепт у правној науци. Један од „пионирских“ радова је чланак Хермана Шварца „Интернационализација уставног права“ из 2003, премда је Шварц у њему објаснио само један аспект интернационализације, онај који је настао као последица остваривања и заштите људских права на регионалном, европском, па донекле и на глобалном нивоу и који је условио узajамно „повезивање“ и „дијалог“ судова, посебно уставних судова. Судови се у случајевима кад су људска права у питању све више и слободније позивају не само на норме националног устава, већ и на „екстра-националне“ норме, као и на правила и начела која су заједничка свим демократским правним државама. Вид. Herman Schwartz, „The Internationalization of Constitutional Law“, *Human Rights Brief* 10(2)/2003, 10–12.

окарактерисао државу без политичког старешине, која поштује међународно право, односно међународне уговоре које је закључила, ограничивши њима слободу свог деловања.²⁵ Ако то имамо виду, као и суштинску интернационализацију уставног права, у смислу „поустављења“ међународних уговора који у многим државама постају саставни део устава, извор уставног права (надуставне, уставне или подуставне снаге) и непосредно се примењују²⁶, онда се тешко може закључити да је сувереност правно „осиромашена“ или чак доведена у питање. Сва „ограничења“ суверености у својој суштини нису правна него фактичка, под условом да прихватимо, а сматрамо то сасвим исправним, дефиницију суверености из случаја Вимблдон. Дакле, *сувереност није апсолутна*, бар из два разлога. Прво, изнутра посматрано, појам суверености није јединствен; он се односи на више појава. Тако је њиме обухваћена, на пример, и државна сувереност и сувереност народа. Рећи да прва одређује кључно својство државе, а друга, коме сувереност као таква припада у тој држави, само на први поглед решава антиномију која очигледно лежи у самој природи суверености. Чим постоји такво противречје, тешко је говорити о суверености као апсолутној категорији. Друго, у међународним односима, суверена равноправност држава, могућа је само уколико државе једна другу поштују као међународноправне субјекте, а да би то било колико-толико изводљиво, оне билатерално и мултилатерално установљавају одређена наднационална правила којих су правно дужне да се придржавају. Према томе, државе нису, нити су икада у савремено доба биле „апсолутно“ суверене.

4. Уставотворна власт данас

Из свега до сада написаног, јасно је да нећемо о уставотворној власти закључити онако како би се могло из наслова рада помислити – да је мало остало од суверености уставотворца или да није остало ништа. *Уставотворна власт* је и данас, по нашем уверењу, *још живим њравом неограњена и изворна*, односно само таква се може назвати правом уставотворном. То је власт државе и народа у тој држави. Друкчије, колико наш поглед сеже, неће бити. Остало је од суверености уставотворне власти онолико колико је било на почетку, са појавом првих писаних, чврстих устава с краја 18. и почетка 19. века.

25 Ђ. de Vergotini, 161.

26 Интернационализација уставног права није само то. Види о фактичкој и нормативној интернационализацији: Tijana Šurlan, „Revizija Ustava Republike Srbije u svetlosti internacionalizacije ustavnog prava“, *Reviziona vlast u Srbiji – proceduralni aspekti ustavnih promena* (ured. E. Šarčević, D. Simović), Sarajevo 2017, 170–193.

О ограничењима суверености, која могу бити спољна и унутрашња, али увек фактичка или политичка, а не правна, само неколико речи на овом месту.

Спољна ограничења уставотворне власти долазе из тзв. међународне заједнице и, у основи, могу бити двојака. *Прва* су последица *конвергенције уставног права*, која се испољава у деловању заједничке европске, па и светске уставне баштине на креирање конкретних националних уставних поредака (универзалне фундаменталне вредности, као што су владавина права, подела власти, правна једнакост и забрана дискриминације итд.) и на интезивни дијалог (уставних) судова који се, решавајући спорове, позивају и на норме туђих, али сличних устава, као и на пресуде регионалних инстанци (на пример, Европски суд за људска права). Интернационализација уставног права, као што смо већ истакли, једини је правни изазов суверености уставотворца, али она у свом главном виду, као „поустављење“ међународних уговора који постају извор домаћег уставног права, и није, односно не може се сматрати спољним ограничењем. *Друга* врста спољних ограничења изражена је у државама чија је спољна сувереност (независност) крајње спорна, као што су бивше колоније, државе које трпе различите политичке притиске итд. Такве државе су склоне да „увозе уставност“, да преузимају готова уставна решења, а њихови уставотворци нису „креатори“, већ „плагијатори“ и „компијатори“. Дакле, ту се не може говорити о *мијрацији уставних идеја* као код конвергенције уставног права, него о преузимању које је, у извесном смислу, изнуђено. Иако Венецијанска комисија није замишљена да буде тело које дефинише, а камоли намеће готова уставна решења државама којима пружа „уставотворну помоћ“, политичке власти у тим државама склоне су да њене ставове тумаче и представљају домаћој јавности као правно обавезујуће. То је и политичко искуство Републике Србије после 2000. године, где се привидним пуним ослањањем на мишљења Венецијанске комисије о Уставу и појединим законима, ствара погрешна представа у домаћој јавности о правој улози овог тела. Отуда се, неретко, чак и од домаћих стручњака за уставно право, може чути да је Венецијанска комисија постала уставотворни чинилац у поступку промене Устава ког наш уставотворац није предвидео. С оваквом оценом улоге Венецијанске комисије, ми се не можемо сложити. Нама се чини да се та улога може дефинисати као један вид фактичке интернационализације уставног права, који у крајњој линији не доводи у питање сувереност националног уставотворца.²⁷

27 Вид. Т. Шурлан, 175–177.

Унутрашња ограничења уставотворчеве слободе у основи су двојака. Прва ограничења могу произлазити из конкретне друштвено-политичке стварности, уставне и политичке културе и менталитета народа. Уставотворац процењује која би уставна решења била најбоља за дате прилике и њих уноси у устав, а не опредељује се према унапред датим вредностима које су можда и општеприхваћене. На пример, уставотворац се одлучио да уведе институцију уставног суда. Свестан да у развијеним уставним демократијама уставни суд може вршити бројне значајне функције, он се одлучује за уставни суд „скромнијих“ надлежности, како би дао времена овој институцији да се стабилизује и ојача у пракси. Друа врсиа унутрашњих ограничења су чисто политичке природе. Она су последица компромиса који се у политици морају правити, иако је јасно да би у конкретном случају чисто, а не компромисно решење било квалитетније. На пример, у спору између републиканаца и монарха, републиканци су тек толико јачи да могу да наметну републику, али морају да пристану на једног повученог, крајње умереног демократски изабраног председника, без јачих уставних овлашћења. Још бољи пример уставног компромиса даје успостављање политичко-територијалних аутономија које настају као последица тежње центра да одржи што више власти у својим рукама, с једне, и настојања аутономне јединице да „освоји“ што ширу аутономију (политичку самоуправу), с друге стране. Унутрашња ограничења суверености уставотворца су, као што се добро види из наведених примера, *contradictio in adjecto*. То и нису ограничења, већ одлуке које национални уставотворац доноси и могу бити мудре и далековиде или погрешне и кратковиде. Од тих одлука уставотворца зависиће највероватније уставна стабилност, али оне се свакако не могу сматрати правним ограничењима уставотворне власти.

Најзад, да не буде да се нисмо осврнули на *концепцији плурализма уставотворних власти* или уставотвораца²⁸, који у основи подразумева да је са *регионализацијом, интернационализацијом и глобализацијом*, дошло до образовања више уставотворних власти међу којима привидно нема хијерархије, већ је, како изгледа, реч о релативно аутономним, али међусобно повезаним нивоима власти. Пре свега, да још једанпут јасно подвучемо. Сматрамо да су регионализација, под којом подразумевамо тешње повезивање и правни дијалог између држава са врло сличном правно-политичком традицијом и искуством (нпр. бивше

28 Вид. Andrea Romano, 'Constituent Power and Independence Processes. Problems and Perspectives in the Light of the Catalan experience', REAF, num. 27, july 2018, 41–79; Rainer Arnold, 'Limitation of Sovereignty by European Integration: The German Experience in a Comparative View', *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice* (ed. R. Arnold), Springer 2016, 1–13.

југословенске републике), и интернационализација, о којој је већ довољно речено, неопходни и у основи позитивни процеси. Глобализација је процес који има империјалистичка обележја, усмерен на успостављање нове светске хијерархије и односа надређености и подређености у међународном поретку. Као такав, он не може имати позитиван утицај на даљи развој правних демократских држава и унапређење односа између њих на равноправној основи. У сваком случају, наш одговор присталицама плурализма уставотворних власти је да уставотворна власт данас мора бити изворна, демократски легитимисана – изведена из народа, односно грађана и способна да установи целовит и релативно кохерентан правни поредак. Само таква обележја једној власти дају статус и карактер уставотворне. Стога, власт која није изворна него изведена, не потиче непосредно од грађана којима макар периодично и фиктивно одговара²⁹ и не установљава целовит, него фрагментирани правни поредак, не може се сматрати уставотворном влашћу. У овим одликама препознајемо „уставотворну власт“ ЕУ, као и „уставотворне власти“ многих светских организација (ММФ, СТО итд.).

Дакле, није могуће говорити о уставотворним властима на регионалном, европском и глобалном нивоу, већ о извесном, и то свакако знатном, утицају ових система на националне уставотворце. Утицај, међутим, није правна већ фактичка категорија. Самим тим, плурализам уставотворних власти се може оценити као заводљив, али нетачан концепт, а уставотворна власт је и данас само једна – она која припада сувереној националној држави и чији је правни израз (формални) устав.

5. Закључак

Ако је сувереност и данас кључно својство државе и ако се ње довољно јаке државе не одричу, макар на папиру, ако не увек у пракси (мислимо, рецимо, на Француску, Немачку, па и неке источноевропске земље, чији уставни судови, зарад какве-такве одбране националне суверености развијају још увек магловит концепт уставног идентитета), ако Повеља УН, тај „устав над уставима“, како присталице конституционализације међународног права имају обичај да кажу, почива на „сувереној једнакости држава чланица“, онда не видимо шта се то у доба глобализације суштински променило у области уставног права.

Стога и Србија, као „мала државица“, да употребимо плеоназам Милована Миловановића с краја 19. века,³⁰ не сме да одустаје од своје

29 Dieter Grimm, 'Constituent Power and Limits of Constitutional Amendments', *Nomos* 2/2016, 2.

30 М. Миловановић, 52.

суверености у тоталитету и у сваком њеном „делу“. Суверена власт Србије не припада актуелним носиоцима политичке власти, нити спољним центрима политичке моћи, ко год да су они, већ држави и њеном народу, односно грађанима. Само држава и њени грађани могу да „поклоне“ или „предају“ део своје територије и да се одрекну свог уставног идентитета зарад неког вишег циља. Иако не унемо да одговоримо који би то циљ био и противимо се овој могућности, уставотворац, с обзиром суверен, има је на располагању.

CONSTITUTION TODAY – WHAT IS LEFT OF SOVEREIGNTY OF THE FRAMER OF CONSTITUTION?

Vladan Petrov

University of Belgrade, Faculty of Law

Summary. In this paper, the author analyzes and reviews the classical concepts of constitution, sovereignty and constituent power. Firstly, he concludes that the classical notion of constitution – in normative, political and social sense – is suitable for the relatively changed circumstances at the beginning of the 21st century. Secondly, he presents several substantially different meanings of the concept of sovereignty and warns that those meanings should not be mixed. Sovereignty is still a valid and fundamental concept in modern constitutional theory – the national state today can not be defined without it, although there are a lot of relatively new challenges of the concept arising from the process of internationalization of constitutional law. The globalization process can be considered only as an important political, but not as a legal limitation of state sovereignty. Lastly, constituent power remains the same in the national state. There is no other real constituent power and there is no pluralism of constituent powers as it is sometimes described in the modern literature. The globalization, internationalization and regionalization of constitutional law constantly make pressure to national constituent power. National constituent power, however, is not changed – it remains unlimited in the sphere of positive law and considerably influenced by the global and regional politics. The influence of global and regional politics, as well as the internationalization of constitutional law, has made important differences in the process of modern constitutional law making, but the fundamental features of constitution, sovereignty and constituent power remains the same.

Key words: constitution, sovereignty, constituent power, the External limits of constituent power, the Internal limits of constituent power

